

MODERNIZM W ARCHITEKTURZE SZKÓŁ WYŻSZYCH W POLSCE W LATACH 60. I 70. XX WIEKU NA PRZYKŁADZIE KAMPUSÓW POLITECHNIKI LUBELSKIEJ I POLITECHNIKI BIAŁOSTOCKIEJ

Andrzej Tokajuk

Politechnika Białostocka, Politechnika Lubelska
Białystok Technical University, University of Technology in Lublin

Streszczenie. Modernizm w Polsce został wyraźnie zdefiniowany w architekturze przedwojennej XX w. Powstało wówczas wiele awangardowych dzieł, które stanowią kamienie milowe w rozwoju polskiej historii architektury i urbanistyki. Po II wojnie światowej idee modernizmu były w Polsce kontynuowane i choć zostały przerwane przez socrealizm, to powróciły w latach 60. i 70. Odnosi się to również do architektury szkół, a w szczególności sposób dotyczy szkół wyższych i artystycznych. W niniejszym opracowaniu autor pragnie scharakteryzować cechy architektoniczno-urbanistyczne kampusów Politechniki Lubelskiej i Białostockiej oraz stawia tezę, że obiekty te stanowią przykłady modernistycznego nurtu w architekturze polskiej lat 60. i 70. XX w.

Słowa kluczowe: modernizm, architektura, kampus uniwersytecki

WSTĘP

Modernizm w Polsce został wyraźnie zdefiniowany w architekturze przedwojennej XX wieku. Powstało wówczas wiele awangardowych dzieł, które stanowią kamienie milowe w rozwoju polskiej historii architektury i urbanistyki. Po II wojnie światowej idee modernizmu były kontynuowane także w Polsce. Wiadocznym jest już w drugiej połowie lat 40. – w przypadku osiedli społecznych (realizowanych zwłaszcza przez WSM w Warszawie). I choć idee te zostały przerwane przez socrealizm, to znowu powróciły pod koniec lat 50. w okresie odwilży. Można postawić tezę, iż w latach 60. i 70. miała miejsce kolejna fala powrotu modernizmu w polskiej architekturze. Odnosi się to również do architektury szkół, a w szczególności sposób dotyczy szkół wyższych i artystycznych, gdzie powstawały projekty indywidualne (w przeciwieństwie do obiektów typowych szkół podstawowych i średnich).

W latach 1950–1975 w szczególnie intensywny sposób rozwijały się w Polsce szkoły wyższe techniczne. Rozwój ten charakteryzował się m.in. dwukrotnym wzrostem liczby studentów i prawie 30-krotnym wzrostem kubatury i powierzchni dydaktyczno-naukowej [Popławski 1982]. W tym okresie wybudowa-

no nowe siedziby m.in. AGH w Krakowie, politechnik w Łodzi, Poznaniu, Warszawie, Wrocławiu, Białymstoku, Gliwicach, Lublinie, Rzeszowie, Wyższych Szkół Inżynierskich w Opolu i Zielonej Górze, Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy.

W niniejszym opracowaniu autor pragnie scharakteryzować cechy architektoniczno-urbanistyczne kampusów Politechniki Lubelskiej i Białostockiej oraz stawia tezę, że obiekty te stanowią przykłady modernistycznego nurtu w architekturze polskiej lat 60. i 70. XX w.

CHARAKTERYSTYKA ARCHITEKTONICZNO-URBANISTYCZNA KONCEPCJI KAMPUSU POLITECHNIKI LUBELSKIEJ

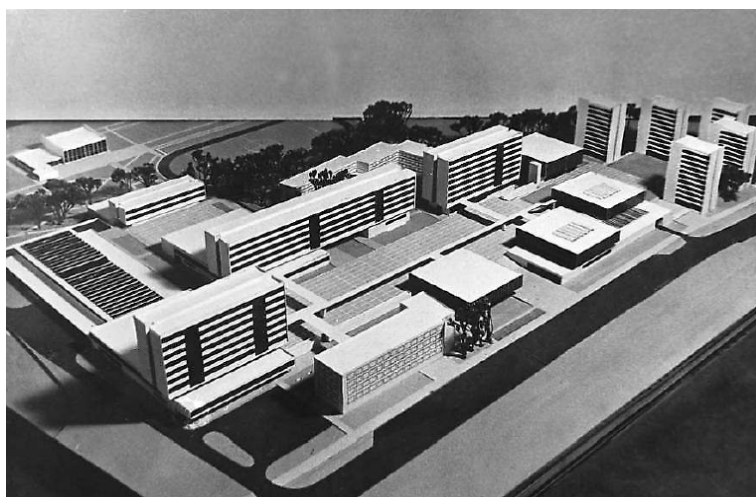
Początki wyższej lubelskiej uczelni technicznej po II wojnie światowej sięgają roku 1953, kiedy utworzona została Wieczorowa Szkoła Inżynierska, początkowo z Wydziałem Mechanicznym [Karaś 1963]. W 1963 r. wyodrębnił się kierunek elektrotechnika, który rok później stanowił już oddzielny wydział, zaś w 1965 r. otwarty został Wydział Budownictwa Lądowego (w 1986 r. przyjął obecną nazwę, tj. Wydział Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej). W 1965 r. uczelnia została przekształcona w Wyższą Szkołę Inżynierską, aby 12 lat później – w wyniku szeregu działań – utworzyć Politechnikę Lubelskiej [Bobiński 1978].

Kampus Politechniki Lubelskiej ulokowany jest przy ulicy Nadbystrzyckiej w Lublinie. W jego skład wchodzi budynek dydaktyczny, rektorat, hala sportowa, przychodnia lekarska, stołówka oraz 4 domy akademickie. W początkowej fazie istnienia lubelska uczelnia techniczna lokowała swych studentów w domach studenckich Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Wyższej Szkoły Rolniczej.

Rozwój uczelni w początkowych latach jej działalności ograniczany był szczupłą bazą lokalową, w związku z czym podjęto starania o przeznaczenie terenów przy ulicy Nadbystrzyckiej dla potrzeb dydaktycznych pracowników oraz studentów Uczelni.

Po usilnych staraniach uzyskano wstępną decyzję Wydziału Gospodarki Komunalnej Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie o przeznaczeniu terenów przy ulicy Nadbystrzyckiej pod budowę „miasteczka akademickiego – przyszłej politechniki”. Formalną decyzję o otrzymaniu tych terenów (12 ha i 439 m²) uzyskano dopiero 2 czerwca 1972 r., ale już w 1966 r. (mimo braku formalnej decyzji o ich przekazaniu) rozpoczęto budowę gmachu Wydziału Elektrycznego [Hirs 1973]. Równolegle z budową prowadzono prace, które obejmowały założenia inwestycyjne budowy kompleksu obiektów Wyższej Szkoły Inżynierskiej (autorem opracowania był prof. Ludwik Uzarowicz z Politechniki Warszawskiej). Opracowanie formy poszczególnych budynków powierzono trzem pracownikom projektowym. Po ocenie publicznej przez mieszkańców miasta oraz Miejską Komisję Urbanistyczno-Architektoniczną wybrano

projekt stworzony przez lubelski „Miastoprojekt”, pod kierownictwem architektów Jerzego Androsiuka, Stanisława Fijałkowskiego raz Ritę i Tadeusza Nowakowskich [Bobiński 1978]. Projekt miasteczka akademickiego przewidywał budowę obiektów dydaktycznych z salami wykładowymi, laboratoriami i warsztatami oraz bibliotekę uczelnianą, dom społeczno-usługowy, domy studenckie dla 1400 osób oraz hotel asystenta dla 350 osób, a także obiekty sportu i rekreacji. Powierzchnia użytkowa miała wynosić 65 tys. m², zaś lokalizacja obejmowała obszar pomiędzy ulicami Nadbystrzycką, Wapienną, Zakole i rzeką Bystrzycą. Centrum stanowić miał plac położony równolegle do ulicy Nadbystrzyckiej, zamknięty budynkami wydziałów: budownictwa, mechanicznego oraz ogólnotechnicznego (niewybudowany). Obszar dydaktyczny oddzielono w koncepcji projektowej od 5 domów studenckich budynkami niskimi (rektorat, stołówka, dom społeczno-usługowy oraz biblioteka), a całość kompleksu skomunikowana zadaszonymi ciągami pieszymi (ryc. 1).

Ryc. 1. Model koncepcji zagospodarowania kampusu Politechniki Lubelskiej – projekt (archiwum PL)

Fig. 1. Lublin University of Technology Campus – project model (archive of University)

Śmiała wizja nie została w pełni zrealizowana ze względu na kryzys lat 80. Z pierwotnej koncepcji projektowej zrealizowano budynki 3 wydziałów (Elektrycznego, Budownictwa i Mechanicznego) i 4 domy akademickie (ukończone kolejno w latach 1972, 1973 oraz dwa w 1975). Każdy z nich mógł zapewnić zakwaterowanie dla 380 studentów. Do budowy kolejnego budynku nigdy nie przystąpiono, gdyż uznano, iż ok. 1400 miejsc, które oferowała ówczesna baza lokalowa, zaspokaja potrzeby uczelni. Uzupełnienie zabudowy socjalnej stanowiła wybudowana w roku 1977 stołówka pracowniczo-studencka.

Projekt stanowił spójne stylistycznie założenie architektoniczno-urbanistyczne, o wyraźnym charakterze modernistycznym. Ponieważ obszar kampusu był

stosunkowo nieduży, zdecydowano się na kompozycję przestrzenną 6-kondygnacyjnych budynków dydaktycznych i 12-kondygnacyjnych akademików. Z niskich obiektów 2-kondygnacyjnych zrealizowano tylko budynek stołówki. Charakterystyczna jest **prostota użytych form** (kompleks skomponowano z prostopadłościennych, prostych brył geometrycznych), hierarchiczność, ważność form, ale zarazem logika i funkcjonalizm kompozycji przestrzennej. Świadome zastosowanie prostych brył i uzyskana w ten sposób „surowość” nie jest tutaj bynajmniej wadą, ale z pewnością zaletą – uzyskano **formy architektoniczne o dobrych proporcjach** (ryc. 2 i 4). Logiczna kompozycja przestrzenna została oparta na kątach prostych i na siatce modularnej. Zastosowano **oszczędny detal** – zaprojektowane przez autorów projektu detale architektoniczne, zarówno na zewnątrz jak i wewnątrz, są niezwykle proste, ale jednocześnie wyraziste i ciekawe.

Ryc. 2. Politechnika Lubelska –Wydział Budownictwa; budynek (fot. autor)

Fig. 2. Lublin University of Technology – Faculty of Civil Engineering: main building (photo by the author)

Ryc. 3. Politechnika Lubelska –Wydział Budownictwa; detal (fot. autor)

Fig. 3. Lublin University of Technology – Faculty of Civil Engineering: detail (photo by the author)

Ryc. 4. Politechnika Lubelska – akademiki: budynek (fot. autor)

Fig. 4. Lublin University of Technology – Students houses (photo by the author)

Ryc. 5. Politechnika Lubelska – akademiki: detal wejścia (fot. autor)

Fig. 5. Lublin University of Technology – entrance detail (photo by the author)

Ryc. 6. Politechnika Lubelska – stołówka (fot. autor)

Fig. 6. Lublin University of Technology – Social building (photo by the author)

Ryc. 7. Politechnika Lubelska – stołówka: detal klatki schodowej (fot. autor)

Fig. 7. Lublin University of Technology – Social building: stairways detail (photo by the author)

Ryc. 8. Politechnika Lubelska – Wydział Budownictwa, wnętrze (fot. autor)

Fig. 8. Lublin University of Technology – Faculty of Civil Engineering, interior (photo by the author)

Charakterystyczne wydają się m.in. głęboko osadzone wejście do Wydziału Budownictwa, proste okapy nad wejściami do domów studenckich, horyzontalnie skomponowane linie okien we wszystkich budynkach – chociaż poprzedzielane słupami międzyokiennymi, odnoszą się do jednej z zasad Le Corbusiera dotyczącej projektowania modernistycznej elewacji (ryc. 5). Znakomicie ta idea jest widoczna na elewacji części obiektu mieszczącej aulę – nieprzerwany pas okien ciągnie się przez całą długość budynku (ryc. 3). Wszystkie wspomniane

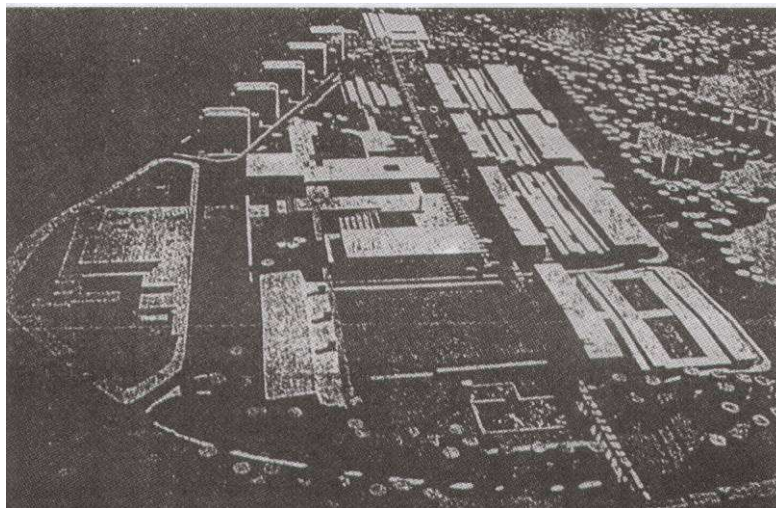
powyżej elementy emanują prostotą, elegancją i posiadają dobre proporcje – wszystko to zgodne z zasadą „mniej znaczy więcej” (Mies van der Rohe) [Lator i Szymiski 1985]. Na uwagę zasługuje też proste liniowe rozwiązanie komunikacji w budynkach dydaktycznych i socjalnych oparte na schemacie trzech traktów, z traktem środkowym jako wąskim korytarzem (ryc. 8).

Wymienione powyżej cechy architektoniczno-urbanistyczne są charakterystyczne dla wczesnego etapu modernizmu. Jedynie w przypadku później zrealizowanej stołówki detale konstrukcyjne widoczne są w elewacjach na zewnątrz, co jest charakterystyczne dla późniejszego modernizmu (ryc. 6 i 7).

CHARAKTERYSTYKA ARCHITEKTONICZNO-URBANISTYCZNA KONCEPCJI KAMPUSU POLITECHNIKI BIAŁOSTOCKIEJ

Początki uczelni technicznej w Białymstoku po II wojnie światowej odnajdujemy w 1949 r., kiedy to Ministerstwo Oświaty wydało zgodę na założenie Wieczorowej Szkoły Inżynierskiej. Pierwsza w historii rekrutacja na Wydziały Elektryczny i Mechaniczny miała miejsce w roku 1950, ale dopiero w 1964 r. uczelnia otrzymała pozwolenie na uruchomienie studiów dziennych i zaocznych magisterskich. W 1974 r. Wyższa Szkoła Inżynierska została podniesiona do rangi uczelni akademickiej i przemianowana w Politechnikę Białostocką. Jednocześnie władze uczelni starały się rozwijać bazę dydaktyczno-naukową i socjalną, czego wyrazem jest powstanie w latach 70. XX w. kampusu Politechniki.

Koncepcja przestrzenno-funkcjonalna zagospodarowania kampusu Politechniki Białostockiej została wykonana na początku lat 70. XX w. przez Biuro Projektów Budownictwa Ogólnego „Budpol”; opracowano ją na potrzeby 8–10 tys. studentów. Zespołem architektów kierowali arch. Waldemar Hinc i arch. Ryszard Trzaska. Uczelnia otrzymała w wieczyste użytkowanie teren o powierzchni 46 ha, otoczony ulicami Wiejską, Świerkowa i Zwierzyniecką, wtedy położony na obrzeżach miasta. Opracowana koncepcja zakładała zabudowę na 34 ha. Założenie przestrzenne opierało się na liniowo-pasmowym układzie budynków dydaktycznych, bardzo czytelnym, z zachowaniem strefowania funkcjonalnego [Dąbrowska-Milewska 2006]. Przez zespół poprowadzono ciąg pieszy (w formie zadaszonych pergoli), który łączył poszczególne zespoły dydaktyczne czterech wydziałów: Mechanicznego, Budownictwa, Elektrycznego i Ogólnotechnicznego. Zespoły dydaktyczno-naukowe poszczególnych wydziałów były zaprojektowane jako trzykondygnacyjne budynki od strony ciągu pieszego i dalej łączyły się za pomocą łączników i dziedzińców z niższymi, jedno- i dwukondygnacyjnymi obiektami laboratoriów. W części centralnej kampusu zaprojektowano plac, wyznaczony przez budynki rektoratu i biblioteki (ryc. 9).

Ryc. 9. Model koncepcji zagospodarowania kampusu Politechniki Białostockiej – projekt (archiwum PB)

Fig. 9. Campus of Białystok Technical University – project model (archive of University)

Od strony ulicy Zwierzynieckiej zlokalizowano akademiki, dom asystenta i stołówkę, od ul. Wiejskiej – zespół obiektów sportowych (m.in. basen), a na rogu ul. Zwierzynieckiej i Wiejskiej – Collegium Maius [Popławski 1982]. Ciąg zadaszonych wiat kończył się obiektem domu społecznego, który później zastąpiono w planach Wydziałem Architektury (nie doczekał się realizacji). Obiekty realizowano w technologii żelbetowej, szkieletowej. Zgodnie z oryginalnym, bardzo interesującym projektem wybudowano 3 zespoły dydaktyczno-naukowe, (ryc. 10, 11), które mieściły także rektorat, stołówkę, budynki akademików (ryc. 17), małą salę gimnastyczną i system ciągów pieszych – wiaty.

Ryc. 10. Politechnika Białostocka – budynek dydaktyczny (fot. autor)

Fig. 10. Białystok Technical University – faculty building (photo by the author)

Ryc. 11. Politechnika Białostocka – budynek dydaktyczny (fot. autor)

Fig. 11. Białystok Technical University – faculty building (photo by the author)

Ryc. 12. Politechnika Białostocka – budynek dydaktyczny (fot. autor)

Fig. 12. Białystok Technical University – faculty building (photo by the author)

Ryc. 13. Politechnika Białostocka – budynek dydaktyczny (fot. autor)

Fig. 13. Białystok Technical University – faculty building (photo by the author)

Ryc. 14. Politechnika Białostocka – budynki dydaktyczne – detale (fot. autor)

Fig. 14. Białystok Technical University – faculty buildings – details (photo by the author)

Ryc. 15. Politechnika Białostocka – budynki dydaktyczne – detale (fot. autor)

Fig. 15. Białystok Technical University – faculty buildings – details (photo by the author)

Niewątpliwie cechą charakterystyczną była idea niskich, **powtarzalnych zespołów wydziałowych** (ryc. 12, 13), która umożliwiała etapowanie inwestycji oraz możliwość zastosowania **indywidualnej prefabrykacji**. W koncepcji widać bardzo silny wpływ zasad modernistycznej urbanistyki (**liniowe układy komunikacji, powtarzalność, segmentowość, modularność**), z **charakterystycznymi zadaszonymi ciągami pieszymi** (ryc. 16). W architekturze budynków dydaktycznych przeważały horyzontalne podziały poszczególnych kondygnacji, z wyodrębnionymi z brył budynków klatkami schodowymi, zakończonymi zaokrąglonymi spocznikami (ryc. 14, 15). W elewacjach zastosowano okładzinę ceramiczną w kolorze czerwonym, kontrastującą z białymi pasami wieńców i linii stropów. Cała koncepcja architektoniczno-urbanistyczna była niezwykle spójna, a zastosowanie detali nadających bardzo **indywidualny cha-**

rakter architektury oraz stosunkowo niskie, segmentowe budynki i liniowa kompozycja pozwalają na przyjęcie tezy, iż powstały obiekty architektury późnego, dojrzałego modernizmu.

Ryc. 16. Politechnika Białostocka – zadaszone ciągi piesze (fot. autor)

Fig. 16. Bialystok Technical University – roofed pedestrian ways (photo by the author)

Ryc. 17. Politechnika Białostocka – akademiki (fot. autor)

Fig. 17. Bialystok Technical University – students houses (photo by the author)

Na przełomie XX i XXI w. powstał nowy plan rozwoju przestrzennego kampusu Politechniki Białostockiej, który zmienił nieco oryginalne założenie i większy nacisk położył na przestrzenne powiązanie uczelni z miastem, zrealizowane także nowe budynki dydaktyczne.

PODSUMOWANIE

Forma w architekturze zawsze była uprzywilejowana, to nieprawda, że w modernizmie, nawet tym schyłkowym, się nie liczyła. Modernizm zawsze był zgodny z maksymą „mniej znaczy więcej” i regułą było przyporządkowanie funkcji formie [Włodarczyk 1995]. Forma może przetrwać pokolenia i stanowić o nieprzemijającej wartości architektury, funkcja z czasem dezaktualizuje się, niekiedy przestaje odpowiadać zmieniającym się standardom. Ta maksyma kierunku modernizmu doskonale sprawdziła się w przypadku architektury budynków w kampusach Politechnik Lubelskiej i Białostockiej.

Analiza rozwiązań urbanistycznych tych kompleksów pozwala na ustalenie pewnych cech charakterystycznych przyporządkowujących jednoznacznie te założenia do architektury modernistycznej. Postawioną tezę potwierdzają następujące cechy funkcjonalno-przestrzenne: szczegółowo przemyślane rozwiązania przestrzeni wewnętrznych i zewnętrznych, racjonalna organizacja planu, liniowe rozwiązanie komunikacji, zorganizowane przestrzenie placu głównego, ciągi piesze – z jednej strony mówią o funkcjonalności z drugiej o myśleniu społecznym.

Z kolei analiza cech architektonicznych budynków pozwala na wyciągnięcie wniosków, iż w przypadku Politechniki Lubelskiej możemy odnaleźć atrybuty architektury wczesnomodernistycznej (surowość brył, prostota, dobre proporcje, oszczędny detal), natomiast w przypadku Politechniki Białostockiej – atrybuty architektury późnego modernizmu (indywidualność detalu, segmentowość, dziedzińce, kolor i materiał).

Estetyka modernistyczna była purystyczna, podkreślała bryłę i kubaturę [Norberg-Schulz 2000]. Na anonimowość modernizmu późni moderniści odpowiedzieli artykulacją powtarzania, próbami poszukiwania tożsamości, estetyką podkreślającą elementy konstrukcyjne, otwartą na dodawanie i modyfikację, estetyką świata technologicznej fantazji. Podsumowując należy stwierdzić, iż obie koncepcje projektowe kampusów Politechnik Lubelskiej i Białostockiej są bardzo interesujące, spójne stylistycznie i należy wyrazić żal, że obie nie zostały zrealizowane w całości.

PIŚMIENNICTWO

- Bobiński S. i in., 1978, *Z historii wyższej uczelni technicznej Lublina*, ZP UMCS, Lublin.
- Dąbrowska-Milewska G., Kabac J., 2006, *Kompleks akademicki Politechniki Białostockiej przy ul. Wiejskiej*, [w:] *Nauka, architektura, edukacja*. Dział Wyd. i Poligr. Polit. Białostockiej.
- Giedion S., 1968, *Czas, przestrzeń i architektura*, PWN, Warszawa.
- Hirs Z. J., 1973, *Wyższa Szkoła Inżynierska w Lublinie 1953–1973*, LZS Lublin.
- Jencks Ch., 1989, *Architektura późnego modernizmu*, Arkady, Warszawa.
- Karaś R., 1963, *Wieczorowa Szkoła Inżynierska – 10 lat w służbie techniki 1953–1963*, LDP Lublin.
- Latour S., Szymski A., 1985, *Rozwój współczesnej myśli architektonicznej*, PWN, Warszawa.
- Norberg-Schulz, Ch., 2000, *Principles of modern architecture*, Andreas Papadakis Publisher, London.
- Popławski B., 1982, *Projektowanie szkół wyższych*, Arkady, Warszawa.
- Włodarczyk J., 1992, *Architektura szkoły*, Arkady, Warszawa.
- Włodarczyk J., 1995, *Szkoła na dziś czy na wczoraj*, A&B, Nr 9.

MODERNISM IN ARCHITECTURE OF POLISH UNIVERSITIES IN 60-TIES AND 70-TIES XXC. ON THE EXAMPLE OF LUBLIN UNIVERSITY OF TECHNOLOGY AND BIALYSTOK TECHNICAL UNIVERSITY CAMPUSES

Abstract. Modernism in Poland was defined in architecture of 20-ties and 30-ties XX century. Many significant architectural works were erected in that time, some of them became milestones in the history of Polish architecture and urbanism. After the Second World War modernism ideas were continued in Poland. We could see that from late 40-ties – in spite of breaking this process by socrealizm, that trends came back in 60-ties and the beginning of 70-ties XX century. It concerns also architecture of schools, particularly universities, where individual projects were designed. In the text the author would like to prove mentioned thesis and present architecture of Lublin University of Technology and Bialystok Technical University campuses as the examples of modernism in Polish architecture of that times.

Key words: modernism, architecture, university campus